

A második bécsi döntés. Előzmények–következmények

<https://erdelyikronika.net/2020/08/30/a-masodik-becsi-dontes>

Szerző: Sárándi Tamás

A Horthy-kori magyar kormányok külpolitikájának sarokpontja a revízió kérdése volt, ami meghatározta az egész korszakot. A [Trianoni békeszerződés](#) előírásai, illetve az ország diplomáciai elszigeteltsége miatt a revízió gyakorlati megvalósulására csak az 1930-as évek második felében vált kézzelfoghatóvá, szoros összefüggésben az ugyancsak revíziót támogató tengelyhatalmak megerősödésével. Az egyre inkább a náci Németország külpolitikájához igazolódó magyar diplomácia igyekezett megosztani a [Kisantant](#) államokat. Az 1938. szeptemberi müncheni egyezményt követően a magyar diplomáciának sikerült érvényesítenie területi követeléseit, ami elvezetett az ez év novemberében megkötött [első bécsi döntéshez](#). Ez egyben a Kisantant gyakorlati megszűnését is jelentett, ami hivatalosan csak 1939. márciusában Csehszlovákia megszűnésekor és Kárpátalja katonai elfoglalásakor következett be. Ez felértékelte Románia szerepét a nyugat-európai államok szemében, ami elvezetett az 1939. áprilisi angol-francia garanciához, ami azonban csak az ország függetlenségét s nem területi integritását garantálta.

Az újabb fordulatot az 1940 tavaszán megindított és gyors sikereket hozó nyugati német hadjárat váltotta ki. Ezt kihasználva a Szovjetunió megszállta a [Molotov-Ribbentrop paktum](#) révén az érdekszférájába tartozónak ítélt területeket. Ez vezetett el az 1940. június 28-án átadott, Besszarábiára és Észak-Bukovinára vonatkozó szovjet ultimátumhoz, ami 48 órát adott Romániának a terület kiürítésére. Mivel Románia diplomáciailag elszigetelt helyzetben volt – a Kisantant megszűnt, Lengyelországot elfoglalták, a nyugati államok nem tudtak fegyveres segítséget nyújtani – a kényszernek engedve elfogadta az ultimátumot. Ez fordulatot jelentett a román külpolitikában, s egyre nyíltabban kezdtek közeledni Németországhoz, benne látva az egyedüli hatalmat, aki megóvhatja a további területi veszteségektől. Ennek jeleként első körben [Ioan Gigurtu](#) németbarát politikust nevezték ki külügyminiszternek, felmondták a korábbi angol-francia garanciát, illetve júliusban a Népszövetségből is kiléptek. Ez egyben megmutatta a nyugat-európai államok akcióképtelenségét is, illetve tovább erősítette a német befolyást a térségben. Az ultimátum elfogadását követően a magyar diplomácia aktivizálta magát, s elérkezettnek látta az Erdélyre irányuló revíziós célok megvalósítását. Felmerült egy esetleges szovjet–magyar együttműködés lehetősége is, aminek alapja, hogy 1940. július 4-én a szovjet fél jelezte [Kristóffy József](#) magyar követnek, hogy nincsenek területi követeléseik

Magyarországgal szemben, ugyanakkor jogosnak tartják igényüket Romániával szemben. Míg Werth Henrik a honvéd vezérkar főnöke támogatta a közös katonai fellépés tervét, addig a magyar kormányzat – elsősorban Horthy Miklós kormányzó – kizártnak tartotta egy hasonló együttműködést, ezen felfogást osztotta [Teleki Pál](#) miniszterelnök is, tudatában lévén, hogy a nyugati hatalmak csak akkor fogadják el a területi rendezést, ha az mind a szovjet, mind a német közreműködés nélkül valósul meg.

A két világháború közötti magyar kormányzatok a közvélemény irányába folyamatosan a történelmi Magyarország visszaállítását, illetve az ezzel járó teljes revíziót propagálták, ami rögzült a közvéleményben. Ezzel szemben a kormányzatok tisztában voltak azzal, hogy revíziós sikerek esetén is kompromisszumra kényszerülnek, s egy etnikai alapon meghúzott részleges revízióknak van a reális esélye. A magyar kormányzatnak Erdélyre vonatkozóan többféle revíziós terve volt, amik időben változtak, azonban mindegyikben volt pár fix elem: a Székelyföld és Kolozsvár, a partiumi határ-menti magyar többségű sáv visszatérésével minden terv számolt. A maximálisnak tekinthető terv – vagy bővített korridoros-elv – mintegy 60 ezer km² visszatérésével számolt, ez a Maros-vonalától északra fekvő területeket, illetve a Székelyföldet jelentette. A minimális terv 45–50 ezer km² számolt, s ez a második bécsi döntés nyomán megvalósuló területnek felelt meg nagy vonalakban. Emellett – elsősorban [Bethlen István](#) korábbi miniszterelnökhöz kapcsolódóan – minimális tervként létezett a csak a határ-menti magyar többségű területek átcsatolásával számoló terv, ami a történelmi Erdélynek adandó területi autonómiával, vagy egyenesen a terület függetlenségével számolt. A különböző tervezetek számoltak bizonyos vitatott területek – például Brassó – hovatartozásának eldöntése céljából népszavazás megtartásával, illetve korlátozott – elsősorban a [Regátban](#) és Bukovinában élő magyarok – lakosságcserével.

A magyar revíziós célokat a németek is támogatták, azonban azok megvalósulását nem tartották időszerűnek, mivel nem akarták, hogy eltereljék a figyelmet a német állam épp soron következő céljaitól. Teleki Pál miniszterelnök nem értett egyet az újabb, németek segítségével bekövetkező revízióval, igyekezett az ország külpolitikai mozgásterét minél jobban megőrizni, s úgy megmaradni a tengelyhatalmak táborában, hogy közben a nyugati államok jóindulatát se veszítsék el. Ezért Teleki a következő revíziós sikert önerőből, a diplomáciai lépések kimerülését követően akár fegyverek segítségével akarta kicsikarni. A magyar hadvezetéssel ellentétben a miniszterelnök tisztában volt vele, hogy a felszerelésbeli hiányosságok miatt a [Magyar Királyi Honvédségnek](#) nincs reális esélye legyőzni a román hadsereget – csak ha az két, vagy háromfrontos háborúra kényszerül – így ezt az eszközt elsősorban csak nyomásgyakorlásra használta, bízva abban, hogy ha háborúra is került sor, a német fél napokon belül beavatkozik, s leállítja azt.

A német fél számára fontos volt a romániai olajszállítmányok biztosítása, akárcsak a magyar mezőgazdasági termények így nem volt érdeke, hogy a két állam egymással háborúzzon. Mivel félő volt, hogy a folyamatos magyar háborús fenyegetőzést kihasználva a szovjetek elfoglalják a román olajmezőket, 1940 nyarára Hitler megváltoztatta addigi magatartását, s hajlandónak mutatkozott közvetíteni a magyar–román területi konfliktusban, s tárgyalóasztalhoz kényszerítette a feleket. Így került sor 1940. augusztus 16–24. között zajló [turni severini magyar–román tárgyalásokra](#). A magyar küldöttséget Hory András korábbi bukaresti nagykövet, a román delegációt pedig Valer Pop liberális politikus, egykori miniszter vezette. A magyar tárgyalóküldöttség a területi kérdés letárgyalását, s a korábban ismertette magyar maximális terv megvalósítását tartotta célkitűzésnek, a román delegáció elsősorban az időhúzásra épített. Tárgyalási alapnak a lakosságcsere megvalósítását tartották, majd az áttelepítendőek számának függvényében hajlandók voltak bizonyos területi korrekciókra is. Ezen elképzelések 7–14 ezer km² közötti terület átadásával számoltak ami a Partium északi részén helyezkedett volna el, s ide kívánták áttelepíteni – különböző elképzelések szerint – hol a teljes erdélyi magyar lakosságot, beleértve a székelyeket is, hol csak a falusi lakosság egy részét. Mivel a Turnu Severiben történt háromszori találkozó során a tárgyalási alapon sem sikerült megegyezni, 24-én megszakították a tárgyalásokat, a magyar fél pedig a fegyveres beavatkozás mellett döntött, a támadási parancsot augusztus 28-ára tűzték ki.

A fegyveres konfliktus küszöbön állását látva, Hitler megváltoztatva korábbi magatartását és ismét döntőbíráskodásra szánta el magát. Ezzel egyben engedve a román kérésnek is, akik 1940 nyarán – különböző csatornákon – háromszor is felvetették ennek ötletét, de akkor még mindannyiszor elutasításban részesültek. A román kérés mögött azon megfontolás állhatott, hogy egyrészt Hitler is támogatja az etnikai homogenitás lakosságcsere révén történő megvalósulását, másrészt bíztak abba, hogy így kisebb területi veszteséggel kell számolniuk, mintha közvetlenül a magyar féllel kellene megegyezniük. A német és olasz fél 1940. augusztus 26-án Bécsbe rendelte a magyar és román felet, az érintettek azonban a turnu severini tárgyalások folytatására számítottak. A tengelyhatalmak a döntőbíráskodás előtt hazarendelték érintett államokbeli nagyköveteiket s tőlük javaslatokat kértek a kérdés rendezésére. A két német követ általi – észak–dél, illetve kelet–nyugati – felosztási terveket egyesítve augusztus 27-én Hitler maga hozta meg a döntést, ami így kedvezőbb lett, mint a korábbi tervezetek. A Csáky István magyar és Mihai Manoilescu román külügyminiszterek által vezetett delegációkkal augusztus 29-én közölték a döntőbíráskodás tényét, kérve annak azonnali elfogadását. A döntés hivatalosan 1940. augusztus 30-án hirdették ki Bécsben a Belvedere palotában.

A döntés értelmében Magyarországhoz az ún. észak-erdélyi területeket csatolták vissza a maga 43104 km², ami a Trianonban elcsatolt területek 2/5-ét jelentette. Korabeli szóhasználat

Erdély kisebbik és szegényebb fele került vissza. Az 1941-es magyar népszámlálás alapján a területen több mint 2,5 millió lakos élt, ennek 51% magyar, 41% pedig román nemzetiségű volt. Az 1930-as román népszámlálás adatait a területre vetítve a 2,3 millió lakosnak 48% volt román és 42% magyar.

A honvédség 1940. szeptember 5-én meginduló bevonulását a magyar lakosság kitörő lelkesedéssel fogadta. Az öröm leírhatatlan volt, a magyar lakosság felszabadulásként, a bevonulást megelőző napok, hetek zaklatott időszakának végeként élte meg a pillanatot. A kisebbségből többségbe került magyar lakosság kollektív magatartását is nagyban befolyásolták az események. A korábbi, kisebbségi létben vallott nézeteit napok alatt feladva, mindenki egyéni sorsa jobbrafordulásában reménykedett. A többség úgy vélte, hogy „kárpótlást” érdemel a kisebbségi sorsban elszenvedett, vélt, vagy valós sérelmeiért, így a magyar államtól pozícióik javítását remélték minden téren. Ez nagyban meghatározta a magyar állam nemzetiségpolitikáját is, mivel a magyarság pozícióinak javítása csak a kisebbségi lakosság rovására volt megvalósítható. Így a négy éven át tartó időszak nemzetiségpolitikájában a reciprocitás elve volt a meghatározó.

A román lakosság ezzel szemben visszafogottan reagált az eseményekre, hazája elvesztéseként értelmezte a történeteket. A bukaresti rádió csak augusztus 31-én tájékoztatta a román lakosságot a Bécsben történekről, a hír már 30-án futótűzként terjedt el. Napokon át tartó tüntetések kezdődtek országszerte. Az augusztus 30–31-i kolozsvári tüntetéseken az „Egy barázdát sem!”, „Háborút akarunk!” jelszavakat skandáltak, több magyart és egy németet megsebesítettek, a magyar színház ablakait beverték. A felháborodás a hadsereg sorait is elérte, hogy a szeptember 5-étől kezdődően meginduló békés visszavonulást nehezen tudta teljesíteni a román hadvezetés, egyes – erdélyi sorkatonákkal feltöltött – egységeket kénytelen voltak felosztatni, mivel nem akartak engedelmessé válni a parancsnak. Hasonlóan visszafogott volt a német lakosság magatartása is. 1940 nyarán a német lakosság – diplomáciai úton – jelezte a magyar kormánynak, hogy nem támogatja a revíziót. Emiatt a bevonulás során horogkeresztes zászlókat tűztek ki házaikra és inkább Németországot éltették, mint Horthy Miklós kormányzót.

A bécsi döntéssel egy időben megkötött népcsoport egyezmény különleges státust biztosított a német lakosságnak, illetve a nemzetiszocialista eszmék terjesztésének, amivel éltek is a kisebbség tagjai. Ennek köszönhetően a magyar kormányzat nemzetiségpolitikájában sok esetben nem kisebbségként kezelte őket. A zsidók a zsidóellenes törvények ellenére inkább örömmel fogadták a visszacsatolást, hiszen az észak-erdélyi zsidóság nagy része magyarnak vallotta magát. Ennek ellenére 1940 őszén Észak-Erdélyre is kiterjesztették az érvényben lévő zsidó törvényeket, majd a későbbiekben osztoztak a magyarországi zsidók sorsában.

Az 50 hónapig tartó "kis magyar világ" időszakában kevés megvalósítás történt, a legtöbb elképzelés terv szintjén maradt. A megvalósításokat nehezítette a határkérdés és optálás kérdésének rendezetlensége, a bevonulás során történt atrocitások, a Romániával kialakuló egyre feszültebb légkör, illetve a dél-erdélyi magyarság aggasztó helyzete, amire tekintettel kellett lennie a magyar kormányzatnak.

A bécsi döntéskor piros ceruzával jelölték be a térképen az új magyar–román határvonalat, egy nagyon nagy, 1:500000 léptékű térképen. Emiatt csak azt lehetett megállapítani, hogy mely városok, nagyobb községek kerültek át. A kisebb települések, vagy két falu közötti pontos határvonal már nem volt megállapítható. A részletekről a két félnek közvetlen tárgyalások révén kellett volna megegyeznie, azonban az ún. likvidációs tárgyalások nem vezettek eredményre, semmilyen fontos kérdésben nem született egyezség. Ebből következően 1940–1944 között Magyarország és Románia között nem volt pontosan kijelölt határvonal. Mindkét fél átrajzolta a határvonalat kisebb léptékű térképekre, de abban már nem tudtak megegyezni, hogy mindkét hadsereg, illetve határőrség ugyanazon léptékű térképeket használja. Emiatt folyamatosak voltak a határincidensek, ezeknek több tucat halálos áldozata volt. A problémán úgy próbáltak segíteni, hogy előbb egy 5, majd egy 10 km-es övezetet jelöltek ki, ahonnan mindkét ország ki kellett vonja a határőrségét, így elkerülendő, hogy azok folyamatosan egymásra lövöldözzenek.

A bécsi döntést követően 1940. szeptember 1-5. között zajlottak – többnyire Nagyaradon – az ún. katonai bizottságok tárgyalásai, amikor rögzítették a terület átadásának feltételeit. Ennek során sávokra osztották az átadandó területet, és megszabták, hogy melyik nap melyik részt kell kiürítenie a román, illetve birtokba vennie a magyar Honvédségnek. A felosztás lényege az volt, hogy elkerüljék, hogy a két hadsereg egységei összetalálkozzanak, és esetleg fegyveres konfliktus alakuljon ki köztük. A bevonulásban a teljes magyar Honvédség részt vett, ami egyrészt a birtokbavétel zökkenőmentes lebonyolítását szolgálta, másrészt egyféle erődemonstrációnak is szánták.

A bevonulást megelőzően kiadott, a katonák magatartására vonatkozó irányelvek ellenére több atrocitásra is sor került, ezek közül a legismertebb az ippi és ördögkúti incidens. A magyar és román történetírás eltérően ítéli meg az eseményeket. A magyar történetírás napjainkban elismeri a magyar Honvédség felelősségét, tény, hogy az ott tartózkodó csapatokat provokálták, rájuk lőttek, azonban a reakció túlzó volt, és több száz halálos áldozattal járt. Az áldozatok számának megítélése kérdésében nincs, s nem is várható konszenzus, itt a román történetírás túlzó számokat használ, míg a magyar igyekszik csökkenteni. A pontos számokról nem maradtak fenn hiteles adatok, de becslés szerint az áldozatok valós száma valahol középben lehet.

A bevonulást követően a magyar kormányzat katonai közigazgatást vezetett be Észak-Erdélyben. Minden revíziós siker esetén a kormányzat ezen megoldáshoz folyamodott. Észak-Erdélyben 1940. szeptember 5. – november 26. között működött a magyar katonai közigazgatás. Ez egy leegyszerűsített közigazgatást jelentett, ahol a kormányzás rendeleti úton történt, ami ellen nem létezett fellebbezési lehetőség. Nem működtek a választott testületek – városi és vármegyei bizottságok – és bíróságok, a közigazgatás mindennapi ügyvitelét a hadsereg tagjai látták el, így járási/városi és vármegyei szinten a hadsereg egy-egy tagja (tisztek és tábornokok) működött mint helyi parancsnok. A katonai közigazgatásnak duális szerkezete volt, az említett parancsnoki szinteken a helyi parancsnokok mellé a budapesti illetékes minisztériumok egy-egy tisztviselőt delegáltak, s a parancsnokok ezekkel konzultálva kellett volna meghozzák a döntéseket. A tisztek azonban kiképzésükből és szocializációjukból adódóan nem arra voltak képesítve, hogy civilektől fogadjanak el tanácsokat, utasításokat, így folyamatos konfliktus jellemezte a helyi parancsnokok és tisztviselők viszonyát.

A szaktanácsadókkal fennálló rossz viszony miatt a katonai közigazgatás időszaka alatt a parancsnokok fölött nem volt kontroll és semmi sem tompította intézkedéseik súlyát. Ebben az időszakban a kormány közvetlen ellenőrzése is megszűnt a napi szintű ügyintézés fölött, és sok esetben csak utólag tudott intézkedni, egyes rendeleteket módosítani vagy visszavonni. Parancsnoki beosztásba sok esetben nyugállományból visszahívott tisztek kerültek, akik alkalmatlanok voltak a feladatra, nem tartották be a rendeleteket és törvénytelen intézkedéseket is hoztak. A katonai közigazgatás felemás működésében a katonai parancsnokok személyisége mellett az észak-erdélyi magyarság és vezetői ugyanúgy közrejátszottak. Sok esetben az ő befolyásuk feltételezhető egyes intézkedések mögött.

A bécsi döntés, és az annak nyomán elzajlott bevonulás az erdélyi magyarság 20. századi történelmének egyik legmeghatározóbb momentuma. A kollektív emlékezet révén ez így örökítődött át a jelenlegi generációkra is, így az eseményhez csak pozitív jelzőket kapcsolunk. Mindezt nem befolyásolta sem a négy év ellentmondásai, a háborús veszteségek, a holokauszt, illetve az 1944-et követő újabb kisebbségi sors. Az eseményt egyféle „éléskamraként” használja a kollektív emlékezet, amihez jó visszanyúlni a nehéz időszakokban.

(címlapkép: Csáky István külügyminiszter aláírja a döntést)